

مقومات و منهیات مدل مردم‌سالاری دینی «مبتنی بر اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری»

دریافت: ۹۹/۸/۹ تأیید: ۹۹/۱۱/۱ سعیده سادات سدیدپور*
و محمدابراهیم سنجقی**

چکیده

مردم‌سالاری، موجب شخصیت‌بخشی به مردم می‌شود. در مواجهه با دیدگاه جدایی دین از سیاست در غرب، مقام معظم رهبری، مفهوم مردم‌سالاری دینی را از سال ۱۳۷۷ مطرح کردند. در این راستا، این مقاله قصد دارد تا مقومات و منهیات مدل مردم‌سالاری دینی را از اندیشه سیاسی معظم له و بر اساس نظریه داده‌بنیاد استخراج کند. بدین‌سان، بیانات رهبر انقلاب (مدظله‌العالی) به روش تحلیل داده بررسی گردید و کدهایی برای مقومات و منهیات استخراج و دسته‌بندی شد. بر اساس آموزه‌های مقام معظم رهبری، برای حفظ حکومت مردم‌سالاری دینی باید بصیرت و امکان نقد و اعتراض وجود داشته باشد. هم‌چنین باید از جنگ و اختلافات داخلی، تکیه بر ثروت و سرمایه‌داری و سوء استفاده از قدرت؛ چه در راستای سوء استفاده از امکانات و چه به صورت ظلم و آزار و اذیت پرهیز شود؛ زیرا هردو، ناامیدی مردم را سبب شده و اعتماد آن‌ها به حکومت را از بین می‌برد. مسؤولان جامعه نیز باید علاوه بر متعهدبودن به آرمان انقلاب، به مردم تکیه داشته باشند.

واژگان کلیدی

مردم‌سالاری دینی، نظریه داده‌بنیاد، اندیشه سیاسی آیه‌الله خامنه‌ای، مقومات مردم‌سالاری،

منهیات مردم‌سالاری

* عضو هیأت علمی دانشگاه مالک اشتر: sadidpur@gmail.com
** عضو هیأت علمی دانشگاه مالک اشتر: sanjaghi@yahoo.com

مقدمه

تصمیم‌گیری زمانی موجه است که به صورت جمعی انجام پذیرد (بیتهام و بویل، ۱۳۸۸، ص ۱۷). مردم‌سالاری ناظر بر آن دست حکومت‌هایی است که در آن‌ها قدرت به دست همگان است (بویو، ۱۳۷۸، ص ۱۳ و Arat, 1991, p.114). در این شیوه قوانین زمانی موجه به نظر می‌رسند که «مردم‌سالار» باشد (هلد، ۱۳۶۹، ص ۶۲). به بیانی دیگر، نقطه اتکای مردم‌سالاری به عنوان یک مدل سیاسی، بر اراده‌های آزاد مردم استوار است (بشیریه، ۱۳۸۲، ص ۱۷).

سیر تحول مردم‌سالاری به مثابه میراثی تاریخی، از گونه‌ای کلاسیک به مفهوم مدرن آن، بیان‌گر تکامل و ظهور مدل‌های نوینی مطابق فرایند شرایط و تحول در جوامع غربی است. از این لحاظ، مردم‌سالاری بر اساس مؤلفه‌ها و آموزه‌های امروزی آن، بر اساس مفهومی مدرن به شمار می‌رود که طی یک‌صد سال گذشته فراز و فرودهای زیادی را پشت سر گذاشته است. برنارد کریک در کتاب دفاع از سیاست، از مردم‌سالاری به عنوان بی‌قاعده‌ترین مقوله سیاسی یاد کرده است (هیوود، ۱۳۸۳، ص ۱۹۱).

مردم‌سالاری در گذار خود، مفاهیم متعددی را برتابیده است. در نگاه نخست، شاید پرداختن به موضوعاتی هم‌چون مردم‌سالاری و جهانی‌شدن، تکراری و بیهوده به نظر برسد؛ زیرا که واژه مردم‌سالاری در دانش مشترک همه ما جایگاه و معنای روشنی دارد، اما این تفاوت مفهومی به قدری قابل سوء استفاده است که حضرت امام 1 به کارتر تذکر می‌دهند، اگر مردم نمی‌توانند آزادی او را تحمل کنند، این در واقع آزادی نیست و مردم متوجه فرق آزادی و ترقی هستند (امام خمینی، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۱۹۴ و ج ۲۲، ص ۱۳۲).

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی «جمهوری اسلامی» را به عنوان نوع نظام سیاسی کشور و روی‌کرد اصلی انقلاب اسلامی پیشنهاد دادند. این روی‌کرد، در عمل مقابله‌ای سنگین با جهان ستم‌گر غرب بوده و خواهد بود. سپس در سال ۱۳۷۷، رهبر معظم انقلاب، مردم‌سالاری دینی را به عنوان روی‌کرد مشخص جمهوری اسلامی مطرح کردند (خامنه‌ای، ۱۳۷۷/۱۲/۴). ایشان به صراحت فرمودند:

«جمهوری؛ یعنی مردم‌سالاری، اسلامی؛ یعنی دینی» (خامنه‌ای، ۱۳۸۰/۸/۲۰). در سال‌های بعد نیز مسأله مردم‌سالاری دینی را مورد توجه قرار داده بیان داشتند که «این اندیشه سیاسی نو، متکی به فلسفه درست، متکی به زمینه‌های فکری و اعتقادی مستحکم و از لحاظ عملی قابل اجرا و پیش‌رونده است» (خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۷/۲۷) و نیز بر این امر تأکید دارند که: «مردم‌سالاری ما از دل اسلام جوشید» (خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۶/۱۴).

بیان مسأله

جمهوریت در نهایت متمایل به نفی سلطه است. در حکومت جمهوری، اکثریت مردم کنترل سیاسی را اعمال می‌کنند (رحیمی، ۱۳۵۸، ص ۸). جمهوری بهترین شکل حکومت به شیوه دموکراسی است؛ با این تفاوت که جمهوری بیان‌کننده قالب و دموکراسی تبیین‌گر محتوای حکومت است (منوچهری، ۱۳۷۷، ص ۳۱). مردم‌سالاری، یکی از انواع حکومت‌داری و ترجمه دموکراسی است که حکومت توسط و برای مردم است (Lijphart, 2012, p.296). اصل این کلمه که از قرن شانزدهم وارد زبان انگلیسی شده است، یونانی بوده و از ریشه «demos» به معنای مردم و «kratos» به معنای قاعده نشأت می‌گیرد (هلد، ۱۳۶۹، ص ۶۲). در نگاه نخست، شاید پرداختن به موضوعاتی هم‌چون مردم‌سالاری و جهانی‌شدن، تکراری و بیهوده به نظر برسد (هلد، ۱۳۶۹، ص ۶۲)، اما این مفاهیم در هر عصری، به تناسب در اشکالی نوین به کار گرفته می‌شوند و در دوران کنونی نیز این عبارات در قالب عناوینی فریبنده و به‌روزشده؛ نظیر مردم‌سالاری، پیشرفت، دموکراسی، حقوق بشر و غیره در جهت اغفال مردم و گریزان‌کردن ایشان از دین هم‌چنان مورد استفاده قرار می‌گیرند (درستی مطلق، ۱۳۹۵، ش ۲۳، ص ۸۲-۶۱). آمریکا و دنیای توسعه‌یافته امروز می‌کوشند تا از طریق غیر مردم‌سالار نشان دادن جوامع اسلامی و کشورهای خاور میانه، سیاست‌ها و اهداف خویش را در قالب سیاست مردم‌سالارسازی دنبال کنند و از این‌رو، با معنادگی به مردم‌سالاری بر محوریت آزادی‌خواهی، این مدل حکومت‌داری را ترویج نموده و

کشورهای اسلامی و غربی را با ادعای ناسازگاری دو فرهنگ اسلامی و عربی با مردم سالاری، غیر مردم سالار می خوانند (تسیموتی، ۱۳۷۹، ص ۲۹). انجام پژوهش هایی از این دست می تواند در توسعه نظری این مفهوم و برای کاربردی کردن آن نتیجه بخش باشد. علاوه بر نشان دادن عملی بودن تحقق مردم سالاری دینی در کشورهای اسلامی با ذکر جزئیات و عوامل مقومات و منهیات آن، در این زمینه یک مدل جمع بندی شده ارائه می دهد تا برای تحقق این مدل، ضمن تقویت عوامل مقوم مردم سالاری دینی و کاهش منهیات آن، کشورهای مختلف بتوانند زمینه را برای اجرایی شدن مردم سالاری دینی فراهم کنند.

درک بسیار متمایز و متفاوت از مردم سالاری در میان نظام های اجتماعی و اقتصادی موجب شده است، برای عده ای این سؤال پیش بیاید که آیا دیگر مفهومی برای مردم سالاری باقی مانده است؟ (دوبنوا، ۱۳۷۲، ش ۶۸ و ۶۷، ص ۵۶-۵۰).

مردم سالاری دینی متمایز از دموکراسی است. در مردم سالاری دینی باید بین مردم و حکومت اسلامی علاقه وجود داشته باشد. مردم نظام حاکم را تحقق خواست خویش می دانند، بدان عشق می ورزند و موضوع اصلی، ایمان مردم است و این وجه تمایز مردم سالاری دینی از دموکراسی است (خامنه ای، ۱۳۷۹/۱۱/۱۱). ذکر این نکته ضرورت دارد که مردم سالاری دینی تعبیری نوین در گفتمان سیاسی در سطح بین الملل است که برخلاف واژه هایی چون جمهوری اسلامی، مجلس اسلامی و مانند آن، که همگی ترکیبی از یک واژه غیر اسلامی با قید اسلامی هستند، ریشه در آموزه های اصیل دین دارد و می کوشد افزون بر حفظ حقوق مردم در اداره امور جامعه از استبداد بپرهیزد و اصول و مبانی ارزشی را رعایت کند. این روش، نه استبدادی است و نه لیبرالی و رهبر انقلاب آن را مردم سالاری دینی نام نهاده اند (نوروزی، ۱۳۸۲، ص ۶۹).

مقام معظم رهبری در این رابطه بیان می فرماید:

... بعضی خیال می کنند ما که عنوان مردم سالاری دینی را مطرح کردیم، حرف تازه ای را به میدان آوردیم، نه، جمهوری اسلامی؛ یعنی مردم سالاری دینی. حقیقت مردم سالاری دینی این است که یک نظام باید با هدایت الهی

و اراده مردمی اداره شود و پیش برود. اشکال کار نظام‌های دنیا این است که یا هدایت الهی در آن‌ها نیست - مثل به اصطلاح دموکراسی‌های غربی که اراده مردمی علی‌الظاهر هست، اما هدایت الهی را ندارند - یا اگر هدایت الهی را دارند یا ادعا می‌کنند که دارند، اراده مردمی در آن نیست یا هیچ‌کدام نیست که بسیاری از کشورها این گونه‌اند؛ یعنی نه مردم در شؤون کشور دخالت و رأی و اراده‌ای دارند، نه هدایت الهی وجود دارد (خامنه‌ای، ۱۳۸۰/۸/۲۰).

این نکته را نیز نباید از نظر دور داشت که حاکمیت ملت در مردم‌سالاری دینی، شبیه لیبرال‌دموکراسی، حاکمیت قانون را همراه دارد؛ با این تفاوت اساسی که دموکراسی در غرب با سکولاریسم همزاد و همراه است، اما در مردم‌سالاری دینی با حاکم شدن ملت، حاکمیت اسلام و شریعت مطرح شد. حکومت اسلامی، نه مساوی حکومت مسلمانان، بلکه به مفهوم حکومت اسلام است (خامنه‌ای، ۱۳۷۸/۱۱/۱۱).

نظام مردم‌سالاری دینی در ایران منبع کلیدی قدرت نرم است. این منبع که از دیرباز به عنوان بدیل لیبرال‌دموکراسی غرب در جهان مطرح شد، می‌تواند الگویی برای ملت‌های مسلمان باشد و از سوی دیگر، اتهامات وارد شده از طرف غرب و غرب‌گرایان به نظام جمهوری اسلامی ایران را خنثی سازد (یزدانی، سلطانی و قاسمی، ۱۳۹۴، ش ۱۲، ص ۱۴۷-۱۱۷). مدیریت صحیح دینی، دنیاگریزی، اخلاق‌گرایی و مردم‌داری، آشنایی به عرف و قواعد اجتماعی، از مؤلفه‌های مثبت روی‌کرد اسلامی حکومت‌داری و مبارزه با فساد و تأکید بر روی‌کرد غیر اسلامی دارای ویژگی مستبد بودن، ریاست‌طلبی، بهره‌کش و کینه‌ورز از مؤلفه‌های منفی الگوی حکومت‌داری غیر اسلامی از دید پیامبر ۹ و امیر مؤمنان 7 است (عشایری، ۱۳۹۵، ش ۳۳، ص ۲۹-۱). امام خمینی 1 نیز معتقد هستند که در غرب، خبری از مردم‌سالاری نیست؛ هرچند که زیاد از آن دم می‌زنند و این حکومت‌ها به لفظ مردم‌سالاری است، اما محتوا ندارد و مردم‌سالاری‌های فعلی، مستبد هستند. در حالی که در مردم‌سالاری دینی، عاقبت مردم و جامعه در هم گره خورده است. در این راستا است که نظریه «تنازع بقا» ی داروین معنا پیدا می‌کند (مهدوی زادگان، ۱۳۹۳، ش ۳۸، ص ۱۶۸-۱۵۹).

الهی و کمبود معنویت در الگوهای غربی ارائه شده در چند صدسال گذشته، مشکلاتی را در جوامع به وجود آورده که جز با استفاده از الگوهای مفید الهی، قابل رفع نمی‌باشند (خامنه‌ای، ۱۳۸۳/۳/۲۷). بنابراین، نظام جمهوری اسلامی قصد دارد تا با ارائه و توسعه «مردم‌سالاری دینی» در سراسر جهان، عزت و سربلندی برای آن‌ها به بار آورد. لذا پرداختن به بیان ارائه الگوی مردم‌سالاری دینی برای جلب نظر حکومت‌ها در سطح بین الملل توسط جمهوری اسلامی ایران برای اداره بهتر جامعه ضرورت دارد؛ زیرا خداوندی که خالق جهان هستی است، بهتر از هر کس دیگری می‌تواند چگونگی اداره جامعه را مشخص کرده و نظارت بر این مسأله نیز باید توسط خود مردم با ایمان انجام شود.

هدف این پژوهش این است که چگونگی حفظ حکومت‌داری مردم‌سالارانه را با جزئیات از بیانات مقام معظم رهبری استخراج کند و ارائه این حفظ‌کننده‌ها که به دو دسته مقومات و منهیات تقسیم می‌شوند، موجب می‌شود تا دلایل شکست دیگر انقلاب‌ها نیز به دست آید که برای آینده بیداری اسلامی مفید است.

بنابراین، این مقاله به دو سؤال زیر پاسخ خواهد داد:

۱. مقومات مردم‌سالاری دینی بر اساس بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) چیست؟
۲. منهیات مردم‌سالاری دینی بر اساس بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) چیست؟

روش تحقیق

این مقاله از نظریه داده‌بنیاد بهره برده و با روش رفت و برگشتی، به تعیین مقوله‌ها پرداخته است. رویه نظریه داده‌بنیاد، یک روش تحقیق کیفی است که از سلسله رویه‌های نظام‌مند استفاده می‌کند تا به طور استقرایی از مطالعه یک پدیده به نظریه داده‌بنیاد دست یابد (اشتراوس و کوربین، ۱۳۹۰، ص ۹۵). روش تحلیل مضمون، پشتوانه نظری ندارد. لذا برای این بررسی مناسب نبود؛ برخلاف نظریه داده‌بنیاد که از پشتوانه نظری در ارتباط با مفهوم مردم‌سالاری برخوردار بود (Braun and Clarke, 2006, p.77-101). جامعه آماری این مطالعه را بیانات مقام معظم رهبری از سال ۱۳۶۰ تا ۱۳۹۳ تشکیل می‌دهد. در این مطالعه، ابتدا تمامی بیانات مقام معظم رهبری از سال ۱۳۶۰ تا ۱۳۹۳، با

استفاده از خزشگر^۱ از سایت معظم له جمع‌آوری و سپس بندهایی که شامل مردم‌سالاری بوده‌اند، به روش نمونه‌گیری هدفمند استخراج شده است که در مجموع ۱۷۹ گزاره از بررسی بیانات در رابطه با مردم‌سالاری دینی استخراج شدند و به عنوان نمونه مورد بررسی این پژوهش قرار گرفت.

در گام بعد، تمامی بندهای به دست آمده به دقت مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و با استفاده از روش کیفی نظریه داده‌بنیاد، تمامی نکات مرتبط با مردم‌سالاری دینی که به آن‌ها کد گفته می‌شود، استخراج شده‌اند. سپس کدها در مفاهیم دسته‌بندی شده‌اند. در مرحله بعد، زیرمقوله‌ها توسط مفاهیم و در نهایت، مقوله‌ها با استفاده از زیرمقوله‌ها تشکیل شده‌اند. در تمامی مراحل، هدف ارائه دسته‌بندی‌های کلان‌تر است. در گام‌های بعدی، از مقوله‌ها به کدها، بازگشت شده و دوباره مراحل قبل تکرار می‌شود، مقایسه تداومی تا رسیدن به مقوله‌هایی کلان‌تر و ادامه می‌یابد. در این راستا، روند اصلی به کدگذاری معروف است و در طی این روش، داده‌ها خرد و مفهوم‌پردازی شده و به روش‌های جدید، دوباره به یک‌دیگر متصل می‌شوند.

در نظریه داده‌بنیاد، سه نوع کدگذاری «باز»، «محوری» و «انتخابی» وجود دارد. در گام اول که مفهوم‌پردازی داده‌ها است، پاراگراف‌ها به اجزایی تقسیم و برجستگی به هر یک تخصیص داده می‌شود که مفهوم نام دارد. در گام بعد، مقوله‌پردازی که همان طبقه‌بندی مفاهیم است، صورت می‌گیرد. نام مقوله‌ها به نوعی انتخاب می‌شود که بیش‌ترین ارتباط را با داده‌های زیرمجموعه خود داشته باشد. سپس مقوله با توجه به خصوصیات آن پرداخته و بعدپردازی می‌شود. یافتن مقوله‌ها و خصوصیات و ابعاد آن‌ها، نتیجه انجام کدگذاری باز است. پس از انجام کدگذاری باز، کدگذاری محوری صورت می‌گیرد که در اصل دسته‌بندی انجام داده و زیرمقوله‌ها را به مقوله‌ها مرتبط می‌کند (اشتراوس و کوربین، ۱۳۹۰، ص ۹۵). جدول ۲، نمونه‌ای از گزاره تحلیل شده است که روند دست‌یابی از متن به کد، مفهوم، زیرمقوله و مقوله را نمایش می‌دهد. این کدگذاری‌ها زیر نظر چهار نفر از اساتید متخصص حوزه‌های مختلف از جمله مدیریت و آشنا به دانش سیاسی صورت گرفته است.

جدول ۱: نمونه‌ای از گزاره‌های تحلیل شده

مقاله	زیرمقاله	مفهوم	دسته	کد	گزاره
سوء استفاده از قدرت	انحراف افکار عمومی	هوچی‌بازی‌های تبلیغاتی دشمنان	منهیات	رادپوهای بیگانه شروع کردند به بدنام‌کردن و مخدوش‌کردن چهره انتخابات در کشورمان	نکته اول این است که از دو - سه ماه قبل از این، رادیوهای بیگانه شروع کردند به بدنام‌کردن و مخدوش‌کردن چهره انتخابات در کشورمان، برای بدبین کردن مردم. گاهی گفتند این انتخابات نیست، انتصابات است. گاهی گفتند این یک بازی کنترل‌شده درون حکومت است؛ گفتند این کاندیداها خودشان دارند بازی می‌کنند؛ نامزدهای مختلف که می‌بیند با هم اختلاف نظر دارند، این‌ها همه ظاهرسازی است، گاهی گفتند در انتخابات قطعاً تقلب انجام خواهد گرفت؛ هر وقتی یک چیزی گفتند. مقصود از همه این تخریب‌ها یک چیز است و او این‌که می‌خواهند ملت در انتخابات، مشارکت قوی و نمایی نکند؛ این را می‌خواهند. من به شما عرض می‌کنم عزیزان من! ملت عزیز ایران! ملت باهوش و بیدار ایران! ملت تجربه‌شده و آزموده ایران که در طول این سی سال از این همه گرده‌های سخت عبور کردید! بدانید، با مردم سالاری شما مخالفانند. دشمن با همین حضور شما، با همین انتخاب شما مخالف است. می‌خواهند پشتوانه نظام را که مردم هستند و آرای مردم است، از نظام بگیرند؛ می‌فهمند چه کار
سوء استفاده از قدرت	انحراف افکار عمومی	هوچی‌بازی‌های تبلیغاتی دشمنان	منهیات	گاهی گفتند این انتخابات نیست، انتصابات است.	
سوء استفاده از قدرت	انحراف افکار عمومی	هوچی‌بازی‌های تبلیغاتی دشمنان	منهیات	گاهی گفتند این یک بازی کنترل‌شده درون حکومت است.	
سوء استفاده از قدرت	انحراف افکار عمومی	هوچی‌بازی‌های تبلیغاتی دشمنان	منهیات	گفتند این کاندیداها خودشان دارند بازی می‌کنند؛ نامزدهای مختلف که می‌بیند با هم اختلاف نظر دارند، این‌ها همه ظاهرسازی است، بازی است.	
سوء استفاده از قدرت	انحراف افکار عمومی	هوچی‌بازی‌های تبلیغاتی دشمنان	منهیات	گاهی گفتند در انتخابات قطعاً تقلب انجام خواهد گرفت.	
سوء استفاده از قدرت	انحراف افکار عمومی	هوچی‌بازی‌های تبلیغاتی دشمنان	منهیات	مقصود از همه این تخریب‌ها یک چیز است؛	
مردم	حضور مردم	مشارکت عمومی	مقومات	می‌خواهند ملت در انتخابات، مشارکت قوی و نمایی نکند؛	
بصیرت	هوشمندی	هوشمندی	مقومات	ملت باهوش و بیدار ایران!	
مردم	همبستگی و ایستادگی	ایستادگی مردم	مقومات	ملت تجربه‌شده و آزموده ایران	
مردم	همبستگی و ایستادگی	ایستادگی مردم	مقومات	در طول این سی سال، از این همه گرده‌های سخت عبور کردید!	
مردم	حضور مردم	انتخاب دست مردم	مقومات	دشمن با همین حضور شما، با همین انتخاب شما مخالف است،	

سوء استفاده از قدرت	انحراف افکار عمومی	هوچی‌بازی‌های تبلیغاتی دشمنان	منهیات	می‌فهمند چه کار دارند می‌کنند.	دارند می‌کنند. وای به حال آن کسانی که نادانسته، از روی غفلت، همان حرف آن‌ها را تکرار کنند و همان مقصود آن‌ها را در داخل تحقق ببخشند. آن‌ها دارند امید را از مردم می‌گیرند. ملت ایران سرفراز است به این که توانسته در طول این سی سال مسؤولین را خودش معین کند. مسؤولین بلندمرتبه نظام از صدر تا ذیل به وسیله مردم انتخاب شده‌اند؛ رهبری هم به وسیله مردم انتخاب می‌شود، با واسطه انتخابات خبرگان، ریاست جمهوری، مجلس شورای اسلامی، شوراهای گوناگون؛ این جزو افتخارات نظام است، می‌خواهند این را از مردم بگیرند؛ چون می‌دانند نظام با این مستحکم می‌شود. من به شما عرض می‌کنم هرکسی به استحکام این نظام علاقه‌مند است، هر که به اسلام علاقه‌مند است، هر که به ملت ایران علاقه‌مند است، برای او عقلاً و شرعاً واجب است که در این انتخابات شرکت کند.
بصیرت	آگاهی	فهم صحیح	مقومات	وای به حال آن کسانی که نادانسته، از روی غفلت، همان حرف آن‌ها را تکرار کنند و همان مقصود آن‌ها را در داخل تحقق ببخشند	
مردم	حضور مردم	انتخاب دست مردم	مقومات	توانسته در طول این سی سال، مسؤولین را خودش معین کند؛	
مردم	حضور مردم	انتخاب دست مردم	مقومات	مسؤولین بلندمرتبه نظام از صدر تا ذیل به وسیله مردم انتخاب شده‌اند.	
مردم	حضور مردم	انتخاب دست مردم	مقومات	رهبری هم به وسیله مردم انتخاب می‌شود، با واسطه انتخابات خبرگان، ریاست جمهوری، مجلس شورای اسلامی، شوراهای گوناگون،	
مردم	حضور مردم	شرکت در انتخابات	مقومات	برای او عقلاً و شرعاً واجب است که در این انتخابات شرکت کند.	

چهارچوب مفهومی

ارسطو، نظام مردم‌سالار را نظامی می‌دانست که به همه شهروندان اجازه مشارکت سیاسی در امور جامعه داده شود. هم‌چنین مردم‌سالاری، از دید افلاطون، حکومت تهمی‌دستان است که بر اشراف‌سالاری پیروز می‌گردد و از دید منتسکیو، نوعی جمهوری است که قدرت در دست همه مردم است. روسو نیز معتقد است که مردم‌سالاری، ابزار دستیابی انسان‌ها به آزادی و مردم‌سالاری است. از سوی دیگر، ال‌دیاموند، تعریف

مردم‌سالاری را در قالب سه نوع مردم‌سالاری حداقلی (انتخاباتی)، میانه (شبه‌مردم‌سالاری) و مردم‌سالاری حداکثری (تکثرگرایی) دسته‌بندی می‌کند. البته مردم‌سالاری در تفکر هانتینگتون، در معنای شکل حکومت تعریف شده و لیست و همکارانش، مبنای فرهنگی برای آن در نظر می‌گیرند (حاجی‌زاده، ۱۳۹۰، ش ۱، ص ۲۴-۱).

در ارتباط با مردم‌سالاری دینی، تعداد پژوهش‌های انجام‌شده اندک است. می‌توان در موضوع مردم‌سالاری دینی به جز پژوهش آقای میبیدی و کریمی والا (میبیدی و کریمی والا، ۱۳۹۷، ش ۲۶، ص ۴۸-۲۷)، به کتاب مردم‌سالاری دینی همتی (همتی، ۱۳۹۴، ص ۷) اشاره کرد، اما در صورت در نظر گرفتن بررسی‌های مرتبط با ویژگی‌های رهبری اسلامی و حکومت اسلامی می‌توان ادعا کرد که بررسی‌های متعددی در این حوزه صورت گرفته است.

مردم‌سالاری دینی در اندیشه امام خمینی ۱، از دو جزء صورت و محتوا برخوردار است. مردم‌سالاری، صورت آن را نمایان می‌سازد که بیان‌گر روش‌ها و اهداف و مبین روش‌ها در حکومت است. در حالی که دین، محتوای آن را آشکار می‌سازد و بر همین اساس، هرکدام از این دو رکن، در محدوده خود، به نحو کامل در اندیشه ایشان حضور دارد. ایشان در همه ابعاد، به حضور مردم در صحنه بها داده و ضمن تبیین آزادی‌های اجتماعی، به پاسداشت آن همت گمارده‌اند. علاوه، نقش‌های اساسی مردم در حکومت نیز همواره مورد توجه ایشان بوده است (حاجی احمدی، ۱۳۸۵، ش ۱۳، ص ۵۲-۳۱).

در زیر به برخی از مطالعات انجام‌شده در زمینه مردم‌سالاری اشاره می‌شود:

در بررسی هدایت و رهبری از دیدگاه قرآن به روش کیفی توصیفی - تحلیلی، دریافت رهبری در قرآن و هدایتی که انجام می‌دهد، تشکیکی و ذومراتب است و از این‌رو، به راحتی می‌توان با الگو قرار دادن رهبری پیامبران و ائمه به تناسب هر قوم، ملت و جامعه‌ای راه‌کار و الگوی رهبری و مدیریتی ارائه کرد (بابایی، ۱۳۹۷، ش ۱، ص ۶۱-۱۰).

میبیدی و کریمی والا در بررسی تبیین مبانی نقلی و عقلی مردم‌سالاری دینی به روش اسنادی و تبیینی به این نکته دست یافتند که در مردم‌سالاری دینی از یک سو مالکیت و حاکمیت حقیقی عالم هستی به ویژه انسان‌ها از آن خداست و اسلام تنها آیین سامان‌بخش حیات انسان در تمام عرصه‌هاست و از دیگر سو، به اقتضای اراده

تکوینی خداوند، انسان اختیار تعیین سرنوشت خویش را دارد و حاکمیت اسلام تنها از رهگذر عمل به قوانین اسلام از روی اراده و اختیار انسان‌هاست، اما این اختیار، نه منشأ حقانیت و مشروعیت حاکمیت اسلام، بلکه خاستگاه عینیت و عامل بقای حاکمیت اسلام و حاکمان الهی است (آقایی میبدی و کریمی والا، ۱۳۹۷، ش ۲۶، ص ۴۸-۲۷).

حسینی جیردهی و علوی وفا در مطالعه الگوسازی رهبری آیه‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در مهار فتنه ۸۸ به روش کیفی و با مفهوم‌سازی بنیادی دریافتند، اجرای تکلیف باید برای جلب رضایت خداوند بر محور رهبری باشد (حسینی جیردهی و علوی وفا، ۱۳۹۶، ش ۶، ص ۸۴-۵۳).

علیزاده و ولایتی در مطالعه نقش علما و روشن‌فکران دینی در مدیریت و رهبری بیداری اسلامی در اندیشه آیه‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) با روی‌کرد کیفی بر مبنای روش تحلیل مضمون، بر دریافت هدایت‌گر و انسجام‌بخش بودن رهبری دینی اهمیت می‌دهند (علیزاده و ولایتی، ۱۳۹۶، ش ۱، ص ۱۴۱-۱۲۳).

یزدانی، سلطانی و قاسمی در پاسخ به این پرسش که کارایی مردم‌سالاری دینی به عنوان مؤلفه کلیدی قدرت نرم جمهوری اسلامی چیست؟ با روش توصیفی و کتاب‌خانه‌ای مطالعه‌ای انجام دادند و دریافتند که نظام مردم‌سالاری دینی در ایران منبع کلیدی قدرت نرم است. این منبع که از دیرباز به عنوان بدیل لیبرال‌دموکراسی غرب در جهان مطرح شد، می‌تواند الگویی برای ملت‌های مسلمان باشد و از سوی دیگر، اتهامات وارد شده از طرف غرب و غرب‌گرایان به نظام جمهوری اسلامی ایران را خنثی سازد (یزدانی، سلطانی و قاسمی، ۱۳۹۴، ش ۱۲، ص ۱۴۷-۱۱۷).

غلامی و عرف در بررسی مدل معنایی رفتار انتخاباتی در نظام مردم‌سالاری دینی با روش توصیفی، در گفتمان دموکراسی غربی همواره از رأی‌دادن به عنوان کم‌اهمیت‌ترین نوع مشارکت سیاسی نام برده می‌شود؛ در حالی که در گفتمان مردم‌سالاری دینی، رأی‌دادن از جمله واجبات و وظیفه شرعی است (غلامی و عرف، ۱۳۹۴، ش ۶۹، ص ۶۲-۴۱).

سدیدپور، سنجقی و شیرازی در مطالعه خود در تدوین الگوی مردم‌سالاری دینی در بیانات مقام معظم رهبری بر اساس نظریه داده‌بنیاد دریافتند، بر قراری

مردم‌سالاری دینی، به اجرایی کردن الزامات به ویژه ولایت فقیه و قانون اساسی و محتویاتی هم‌چون اجرای اسلام و چارچوب‌های الهی و ازبین‌رفتن دیکتاتوری نیاز خواهد داشت (سدیدپور، سنجقی و شیرازی، ۱۳۹۴، ش ۳، ص ۹۴-۷۱).

طالبی در بررسی ثبات عقلی (و فلسفی) این امر که بهترین نوع مردم‌سالاری در یک نظام سیاسی، مردم‌سالاری دینی؛ آن هم به شیوه حکومت اسلامی پیشوایان معصوم، تحت عنوان «نظام سیاسی امامت» است، با روش توصیفی به این نتیجه رسید که مردم بر اساس حق تعیین سرنوشت خویش در عصر غیبت، در صدد استیفای حق خویش برآمده و از میان کسانی که دارای شرایط عمومی رهبری در عصر غیبت هستند، بر اساس توانایی شخص حاکم در هدایت کردن مردم به سوی کمالات بشری، انتخاب می‌کنند (طالبی، ۱۳۹۴، ش ۷۶، ص ۱۰۲-۷۵).

شفیعی و نیک‌بین معتقدند جمهوری اسلامی در مسیر پیشرفت و حفظ مشروعیت خود نیازمند فرایندی کارآمد خواهد بود. این که مؤلفه‌های این فرایند چیست و تأثیرگذاری آن‌ها چگونه است؟ با روش توصیفی - تحلیلی دریافتند برای دست‌یابی به کارآمدی در نظام دینی باید سه عنصر مهم دین؛ یعنی اعتقادات، اخلاق و احکام مورد توجه قرار گیرد (شفیعی و نیک‌بین، ۱۳۹۴، ش ۱، ص ۹۷-۷۵).

اطهری، نوعی باغبان و خداکرمی در پاسخ به این پرسش که مردم چه سهمی در اندیشه حکومت اسلامی در دیدگاه امام 1 و شهید صدر دارند؟ با روش تحلیلی و تطبیقی دریافتند، تأکید مکتب قم بر همراهی هم‌زمان فقیه و مردم و اصرار مکتب نجف بر خلیفه‌اللهی مردم، اما با اشراف مرجع ذی‌صلاح ناظر، مردم در حکومت اسلامی سهم دارند (اطهری، نوعی باغبان و خداکرمی، ۱۳۹۳، ش ۲۴، ص ۱۶۲-۱۳۹).

خلیلی در مطالعه خود با روش توصیفی تلاش کرد دیدگاه مردم‌سالاری دینی را از دیدگاه آیه‌الله مصباح به دست آورد. بر این اساس، از دیدگاه آیه‌الله مصباح، مردم‌سالاری دینی بر رضایت مردم، ارزش‌مداری، حق‌مداری و قانون‌گرایی استوار است (خلیلی، ۱۳۹۰، ش ۱۶۸، ص ۱۳۶-۱۲۳).

بختیاری و قاسم‌آقا در بررسی الگوی ارزش‌های اسلامی - انقلابی برای نسل‌های

آینده انقلاب با روش توصیفی - تحلیلی اشاره دارد. الگوی ارزش‌های اسلامی - انقلابی دارای هفت بعد از جمله حاکمیت الهی، ظلم‌ستیزی و مبارزه با دشمن است (بختیاری و قاسم‌آقا، ۱۳۹۳، ش ۱۰، ص ۹۵-۱۱۹).

میراحمدی درصدد توضیح مطلوبیت ذاتی مردم‌سالاری در اسلام به روش توصیفی است. در این اثر، مردم‌سالاری از نظر اسلام، مبتنی بر متون و منابع دینی، امری ذاتاً مطلوب است (میراحمدی، ۱۳۸۹، ص ۵).

برجستگی این مطالعه این است که مقومات و منهیات مدل مردم‌سالاری دینی از دیدگاه مقام معظم رهبری برای نخستین بار، به صورت غیر توصیفی و با بهره‌مندی از نظریه داده‌بنیاد بررسی می‌شود.

با توجه مطالعات مرور شده، مردم‌سالاری از نظر اسلام، مبتنی بر متون و منابع دینی امری ذاتاً مطلوب است. نظام مردم‌سالاری دینی در ایران، منبع کلیدی قدرت نرم است، رهبری در قرآن و هدایتی که انجام می‌دهد، تشکیکی و ذومراتب است. در مردم‌سالاری دینی مالکیت و حاکمیت حقیقی عالم هستی به‌ویژه انسان‌ها از آن خداست و حاکمیت اسلام تنها از رهگذر عمل به قوانین اسلام از روی اراده و اختیار انسان‌هاست، اما این اختیار، نه منشأ حقانیت و مشروعیت حاکمیت اسلام، بلکه خاستگاه‌عینیت و عامل بقای حاکمیت اسلام و حاکمان الهی است و محور رهبری امام خامنه‌ای (دامت برکاته)، اجرای تکلیف برای جلب رضایت خداوند است و علمای دینی باید بر اساس این الگو برای جامعه هدایت‌گر و انسجام‌بخش باشند. در گفتمان مردم‌سالاری دینی، رأی‌دادن از جمله واجبات و وظیفه شرعی است. مردم‌سالاری دینی بر رضایت مردم، ارزش‌مداری، حق‌مداری و قانون‌گرایی استوار است.

یافته‌های پژوهش

مقومات، مقولاتی هستند که در صورت نبود آن‌ها با احتمال زیادی حکومت‌داری مردم‌سالاری دینی از بین می‌رود؛ این در حالی است که منهیات، کاملاً بر عکس عمل می‌کنند و وجود آن‌ها منجر به از بین رفتن این نوع حکومت‌داری می‌شود. در این راستا و به منظور یافتن مقومات و منهیات مدل مردم‌سالاری دینی، کدگذاری باز که اولین گام از نظریه داده‌بنیاد

است، بر روی ۱۷۹ گزاره انجام گرفت. سپس از این ۱۷۹ گزاره، ۴۰۱ کد برای مقومات و ۴۴۲ کد برای منهیات استخراج شد که به تناسب در ۶۴ و ۴۸ مفهوم دسته‌بندی شدند. در ادامه، از تجمیع مفاهیم، زیرمقوله‌ها و سپس مقوله‌ها تشکیل شده‌اند که به ترتیب، ۱۷ و ۴ زیرمقوله و مقوله برای مقولات و ۸ و ۴ زیرمقوله و مقوله برای منهیات به دست آمده است. ۴ مقوله اصلی مقولات شامل امکان نقد و اعتراض، بصیرت، مردم و مسئولان و ۴ مقوله اصلی منهیات؛ شامل ثروت‌اندوزی، جنگ، سوء استفاده از قدرت و غریب‌زدگی می‌شوند.

به منظور نمایش روند نیل از کد تا رسیدن به مقوله، بدین گونه عمل شده است که برای نمایش مقوله به زیرمقوله‌ها می‌رسیم؛ مثلاً از مقوله امکان نقد و اعتراض به زیرمقوله عدم مجازات به جرم اعتراض می‌رسیم.

به همین ترتیب، زیرمقوله‌های راه‌های قانونی برای اعتراض، بازبودن فضای نقد و تذکر به دست آمده است. این مقوله حاکی از آن است که برای ماندگاری حکومت مردم‌سالاری دینی، باید امکان اعتراض به صورت قانونی و نیز نقد و تذکر به صورت دل‌سوزانه وجود داشته باشد؛ زیرا همواره احتمال خطا و اشتباه وجود دارد و اگر این خطاها شنیده و رفع نشوند، منجر به ظلم شده و به مرور زمان، پایه‌های حکومت سست می‌گردد و در نهایت از بین خواهد رفت.

از آنجایی که نمایش روند استخراج تمامی مقولات، مقاله را از روند خود خارج می‌کند، به دیگر مقولات به صورت خلاصه اشاره می‌شود:

مقومات مدل مردم‌سالاری دینی

مقوله: امکان نقد و اعتراض

زیرمقوله: امکان نقد و اعتراض / عدم مجازات به جرم اعتراض

زیرمقوله: راه‌های قانونی برای اعتراض / مفهوم راه‌های قانونی برای اعتراض - رسیدگی به

اعتراضات

زیرمقوله: باز بودن فضای نقد و تذکر/بازبودن فضای مخالفت و اعتراض - بازبودن

فضای نقد و تذکر

مقولات: بصیرت

زیرمقوله: اطلاع از شگردهای دنیا / اطلاع از شگردهای دنیا

زیرمقوله: آگاهی / آگاهی - عقلانیت و علم - فکر درست - فهم صحیح - واقع بینی

زیرمقوله: مراقبت / عدم نفوذ دشمن به جاهای حساس - مراقبت

زیرمقوله: هوشمندی / تصمیم گیری با بصیرت - دانایی و هوشیاری - شناخت

راهبردها - قدرت تجزیه و تحلیل - هوشمندی

مقوله: مردم

زیرمقوله: اعتقادات مردم / احساس تعهد - اعتقادات مردم - ایمان مردم - بینش دینی

مردم - تجربه ملت

زیرمقوله: ایثار / دل سوزی - شجاعت و اخلاص - فداکاری و ایثارگری

زیرمقوله: توانایی / ابتکار - استعداد خوب - قدرت درونی

زیرمقوله: حضور مردم / انتخاب درست مردم - آزادی در انتخاب - حضور مردم -

راهپیمایی - شرکت مردم در انتخابات

مقوله: مشارکت عمومی

زیرمقوله: خود باروری / بی‌اعتنایی به مخالفان - حرکت انقلابی - خودباوری -

خودباوری ملت‌ها و مردم‌باوری نخبگان

زیرمقوله: همبستگی و ایستادگی / اراده مردم - استقامت و شجاعت و ایستادگی -

ایستادگی مردم - ایستادگی و مقاومت در مقابل استکبار - پاسداری - تلاش و همت -

صبر - عدم خستگی - مدافع حق و عدالت - نترسیدن از جوسازی و تهاجم -

مقوله: مسئولان

زیرمقوله: پیگیری آرمان‌ها / پی‌گیری آرمان‌ها - موضع‌گیری مشخص از ابتدا

زیرمقوله: تکیه به مردم / کسب اعتماد مردم - منتخب مردم

زیرمقوله: خدمت‌رسانی / پاسخ‌گویی و رسیدگی به مشکلات مردم - خدمت‌رسانی -

شروع کار به محض ورود و عدم اتلاف وقت

مقوله: کار و تلاش مسؤولان

زیرمقوله: متعهد به آرمان‌های انقلاب/ گزینش بر اساس معیارها - مسؤولیت پیش
خدا - معتقد به آرمان‌های انقلاب

همان‌طور که مشاهده شد، مقومات شامل چهار مقوله اصلی که امکان نقد و
اعتراض، یکی از این مقولات است. در یک جامعه مردم‌سالار، همان‌گونه که مردم در
تعیین مسؤولین و سرنوشت خود تأثیرگذار و تصمیم‌گیر هستند، باید امکان نقد و تذکر
نیز داشته باشند تا بتوانند در صورت انجام خطا، جلوی آن را بگیرند. بنابراین، امکان
نقد و تذکر و فضای باز برای انجام آن و نیز وجود راه‌های قانونی برای اعتراض، برای
ادامه حیات یک حکومت مردم‌سالار ضروری است.

از سوی دیگر، مردمی که قرار است خود تصمیم‌گیرنده در مورد سرنوشت‌شان
باشند و امکان نقد و اعتراض را نیز داشته باشند، باید دارای بصیرت باشند و سره از
ناسره را تشخیص دهند. برای دستیابی به بصیرت، علاوه بر آگاهی، مراقبت و
هوشمندی، افراد باید با کمک مطالعه و مانند آن، از شگردهای دنیا مطلع شوند. این
موارد در کنار یکدیگر موجب می‌شود که افرادی بصیر در جامعه باشند که بتوانند از
حکومت مردم‌سالاری دینی خود حمایت کنند.

در این راستا، مردم و مسؤولان در حکومت مردم‌سالاری دینی نیز باید مشخصات
خاصی داشته باشند تا این حکومت دوام پیدا کند. اعتقادات مردم، ایشار، توانایی و
خودباوری، از جمله مشخصاتی هستند که مردم در چنین حکومتی باید داشته باشند.
این در حالی است که از مهم‌ترین رموز ماندگاری مردم‌سالاری، حضور مردم در تمامی
صحنه‌ها هم‌چون انتخابات و راهپیمایی‌ها و همبستگی و ایستادگی ایشان به ویژه در
مقابل استکبار است.

مسؤولان چنین جامعه‌ای نیز باید علاوه بر متعهدبودن به آرمان انقلاب، به مردم
تکیه داشته باشند. مسؤولان با خدمت‌رسانی و پی‌گیری آرمان‌ها استحکام هرچه بیش‌تر
را برای مردم‌سالاری دینی به ارمغان می‌آورند.

منهيات مدل مردم‌سالاری دینی

تکیه به ثروت و سرمایه‌داری از مهم‌ترین لرزه‌ها بر پیکر مردم‌سالاری دینی است. سوء استفاده از قدرت به هر شکل ممکن، می‌تواند به صورت ظلم و یا سوء استفاده از امکانات و مانند آن‌ها باشد، مردم‌سالاری دینی را از بین خواهد برد. البته این سوء استفاده می‌تواند به صورت انحراف افکار عمومی نیز بروز کرده و در صورتی‌که مسؤولان یک جامعه به دنبال غبارآلودکردن فضا باشند، به مرور زمان مردم آگاه خواهند شد و چنین حکومت‌داری دوام نخواهد داشت.

این مقوله تحت عنوان مقوله ثروت‌اندوزی از مسیر ذیل به‌دست آمده است:

مقوله: ثروت‌اندوزی

زیرمقوله: ثروت‌اندوزی / تکیه بر ثروت - تکیه بر سرمایه‌داری

مقوله: جنگ

زیرمقوله: تروریسم / پنهان‌شدن بین مردم - حضور مزدوران و تروریست‌ها

زیرمقوله: جنگ / اختلافات داخلی و جنگ داخلی - جنگ طلبی - حمله نظامی -

مبارزه مسلحانه

زیرمقوله: نابودی ملت‌ها / نابودی یک کشور و آینده یک ملت

مقوله: سوء استفاده از قدرت

زیرمقوله: انحراف افکار عمومی / ادعای دروغ - انحراف افکار عمومی - پنهان‌کردن حقایق -

تحریک عصبیت‌ها - چهره واقعی خود را نشان دادن - شایعه‌پراکنی - غبارآلودکردن فضا -

مبالغه - محافظه‌کاری - هوچی‌بازی‌های تبلیغاتی دشمنان

زیرمقوله: سوء استفاده از قدرت / تأمین منافع خود در مقابل تهدید منافع دیگران -

تحریم - حزب‌بازی - سوء استفاده از امکانات

مقوله: سوء استفاده از قدرت - غارت ثروت ملت‌ها

زیرمقوله: ظلم / استثمار دیگران - استکبار جهانی - آزار و اذیت مردم - تخریب

طبیعت و اسارت انسان - تکیه بر روی قشر خاص - حمایت از متجاوزان و مجرمان -

دخالت در دیگر کشورها - زورگویی - شکاف‌های طبقاتی - ظالم‌نبودن و مظلوم‌نشدن -

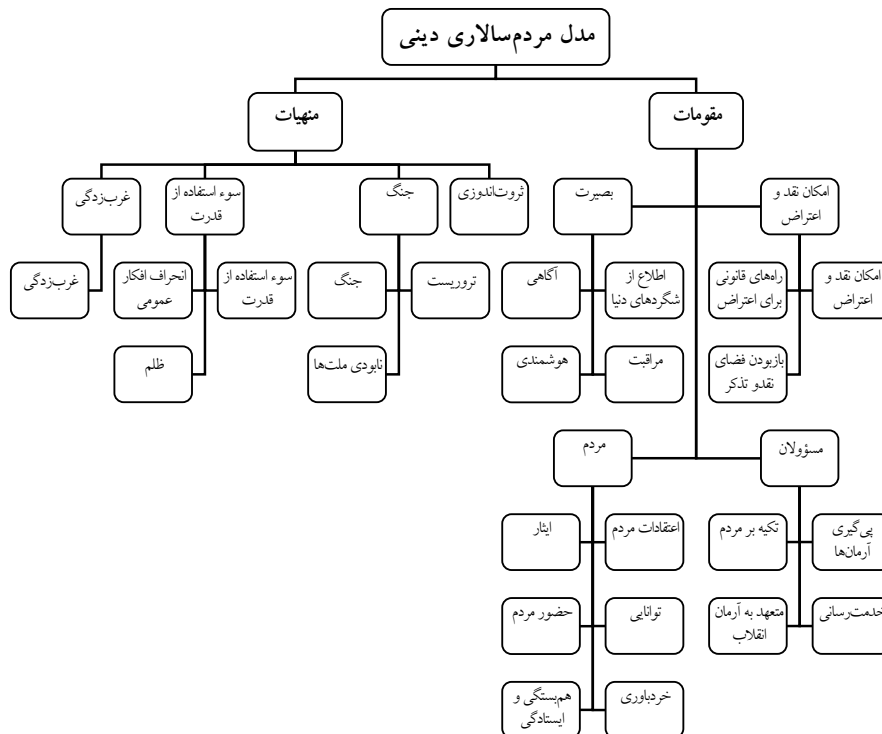
عدم احترام به عقاید دیگران - عوامل استکبار - کشتار مردم - کشورگشایی مردم - کنترل مردم

مقوله: غرب زدگی

زیرمقوله: غرب زدگی / چارچوب‌های غلط - عدم یادگیری از غربی‌ها - مبانی غلط

غربی - نظام‌های غربی

از سوی دیگر، اختلافات و جنگ داخلی و یا اعمال تروریستی و نابودی دیگر ملت‌ها را که می‌توان در مجموع به عنوان جنگ دسته‌بندی کرد نیز از منهیاتی هستند که در صورت وجود، موجبات از بین رفتن حکومت مردم‌سالاری دینی را مهیا خواهند کرد. هم‌چنین غرب‌زدگی به هر شکل ممکن که می‌تواند در سطح پایین یادگیری از غربی‌ها باشد و در سطح کلان، استفاده از مبانی و چارچوب‌های غلط غربی‌ها را شامل شود، از اصل، حکومت مردم‌سالاری دینی را نابود خواهد کرد؛ چراکه مبانی تمدن غرب با اصول اسلام کاملاً مغایرت دارد.

نمودار ۱. مدل پژوهش

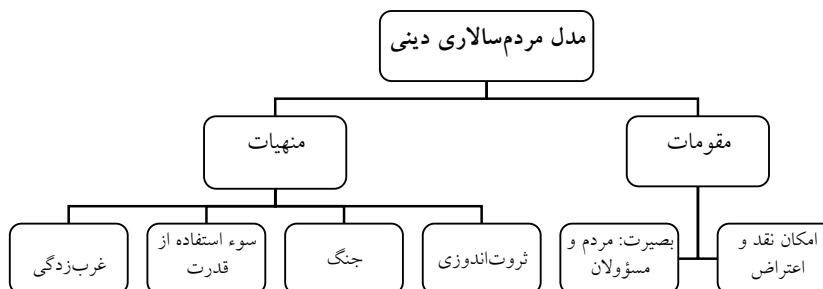
نتیجه‌گیری و پیشنهادها

کارشناسان علوم مختلف از دیرباز در تلاش بوده‌اند تا بتوانند افکار، نظرات، نحوه ارتباط انسان‌ها با یک‌دیگر و انگیزه اقدامات‌شان را کنترل کنند و بدین صورت بتوانند کنترل انسان را به‌دست گیرند، اما با وجود تلاش‌های صورت‌گرفته، هم‌چنان نیاز به تحقیقات بیش‌تری وجود دارد و هر کشوری که بتواند قوی‌تر و زودتر به نتیجه برسد، پیروز این رویارویی خواهد بود.

برنارد کریک در کتاب دفاع از سیاست، از مردم‌سالاری به عنوان بی‌قاعده‌ترین مقوله سیاسی یاد کرده بود، اما این نوشتار تلاش کرده از این مفهوم بی‌قاعده با استفاده از بیانات مقام معظم رهبری در قالب مفهوم مردم‌سالاری، ابهام‌زدایی کند. در مردم‌سالاری دینی مالکیت و حاکمیت حقیقی عالم هستی به ویژه انسان‌ها از آن خداست و اراده و اختیار انسان‌ها نیز مطرح می‌شود. در گفتمان مردم‌سالاری دینی، رأی‌دادن از جمله واجبات و وظیفه شرعی است. مردم‌سالاری دینی بر رضایت مردم، ارزش‌مداری، حق‌مداری و قانون‌گرایی استوار است، اما علی‌رغم تأکید امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) بر امکان وجود مردم‌سالاری دینی، کم‌تر به دیدگاه ایشان پرداخته‌اند. در این مقاله ابتدا دو پرسش مطرح شد که مقومات مردم‌سالاری دینی بر اساس بیانات امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) چیست؟ و پرسش دوم این بود که منهیات مردم‌سالاری دینی بر اساس بیانات امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) چیست؟

بدین منظور، این مقاله، با استفاده از نظریه داده‌بنیاد، به استخراج مقومات و منهیات مردم‌سالاری دینی از بیانات امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) پرداخته است که پس از تحلیل به شیوه نظریه داده‌بنیاد، از بین گزاره‌های برگزیده، در مجموع ۸۴۳ کد در ۸ مقوله شناسایی شدند. این ۸ مقوله که عبارت بودند از امکان نقد و اعتراض، بصیرت، مردم و مسئولان و ثروت‌اندوزی، جنگ، سوء استفاده از قدرت و غرب‌زدگی که در دو دسته مقومات و منهیات دسته‌بندی گردیدند. با توجه به ارزیابی این مطالعه، پس از انقلاب اسلامی، امام خمینی 1 جمهوری اسلامی را برای نوع حکومت‌داری ایران

پیشنهاد دادند. جمهوری اسلامی امام خمینی 1 که همان مردم‌سالاری دینی امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) است، برای تداوم خود، نیازمند توجه و برقراری برخی مقولات و اجتناب از برخی دیگر است و مدل پژوهشی ذیل استخراج شد:

نمودار ۲. تلخیص مدل پژوهش

حضور و مشارکت مردم در عرصه‌های مختلف هم‌چون انتخابات و راهپیمایی‌ها و هم‌بستگی و ایستادگی ایشان، حمایت عظیم مردم را از مردم‌سالاری دینی نشان می‌دهد و از مهم‌ترین رموز پایداری این نوع حکومت‌داری است. افزون بر این، خدمت‌رسانی مسئولان در کنار امکان نقد مسائل موجود و اعتراض قانونی به خطاها موجب دل‌گرمی هرچه بیش‌تر مردم و استحکام حکومت خواهد شد.

مردم و مسئولان هر دو در تحقق آرمان مردم‌سالاری دینی مؤثر هستند؛ همان‌طور که به نظر مقام معظم رهبری ذکر آرمان‌ها بدون توجه به واقعیت‌ها و بدون ملاحظه سازوکارهای معقول و منطقی رسیدن به آرمان‌ها، خیال‌پردازی است؛ آرمان‌ها در حد شعار باقی خواهد ماند، لیکن وقتی که مسئولان کشور آرمان‌ها را به صورت منطقی و متین دنبال کردند، مردم همراهی کردند؛ این‌جاست که واقعیت‌های جامعه با آرمان‌ها هماهنگ می‌شود و آرمان محقق می‌گردد، اما از طرف مردم نیز باید بصیرت و هشیاری داشته باشند؛ این‌طور نباشد که یک نفری می‌آید در مواجهه با مردم، در حرف‌زدن با مردم، گاهی بدون هیچ سابقه اجرایی، مردم را جذب می‌کند، موج ایجاد می‌شود، مردم می‌روند رأی می‌دهند، با درصدهای بالا و بعد پشیمانی حاصل می‌شود. از طرفی شگردهایی که در دنیا، در آمریکا، در غرب، در اروپا، در زمینه انتخابات به کار می‌رود

که ظاهر دموکراسی دارد، اما باطن غیر دموکراسی دارد، برای افزایش آگاهی مردم باید مطالعه شود.

دشمنان داخلی و خارجی همواره در صدد منحرف کردن افکار عمومی هستند که این کار را با بازی تبلیغاتی، غبارآلود کردن فضا، شایعه پراکنی و مانند آن انجام می دهند. از سوی دیگر، ممکن است غرب زدگی مبنایی برای برخی قضاوت ها و تصمیم گیری ها باشد که خود منجر به خطاهایی چشم گیر خواهد شد. بنابراین، بصیرت مشخصه ای بارز برای مردم و مسؤولان است که با اتکا بر آن می توانند درست و غلط را از یک دیگر تشخیص دهند و فریب دشمن را نخورند. در نتیجه، هر دو مورد انحراف افکار عمومی و غرب زدگی، از منهیات و بصیرت، از مقومات مردم سالاری دینی است. هم چنین در راستای حفظ مردم سالاری دینی باید از جنگ و اختلافات داخلی، تکیه بر ثروت و سرمایه داری و سوء استفاده از قدرت؛ چه در راستای سوء استفاده از امکانات و چه به صورت ظلم و آزار و اذیت پرهیز شود؛ زیرا هر دوی این موارد، مردم را نا امید کرده و اعتماد آن ها به حکومت را از بین می برد. از طرفی نباید این طور باشد که یک مسؤول تنها چیزی که به آن اعتقاد داشته باشد، همراهی با دستگاه های عظیم پولی و مالی بین المللی باشد که پشت صحنه حکومت آمریکا و بعضی حکومت های دیگر را اداره می کنند. همین دستگاه های اداره کننده دنیاست؛ این ها کسانی هستند که قوام شان، هویت شان بر اساس غارت انسان ها، ضربه به انسانیت، ضربه به ارزش های انسانی، برای تمتعات مادی است و این مخالف مردم سالاری دینی است و نخبگان سیاسی هم باید بدانند عزت و شرف آن ها با تکیه به مردم و آحاد ملت ها است، نه با تکیه به بیگانگان، نه با تکیه به کسانی که از بُن دندان با جوامع اسلامی دشمنند.

این نوع رهبری در رهبری پیامبر اکرم ⁹ نیز تأیید می شود و فرایند تصمیم گیری پیامبر ⁹ دارای برنامه ریزی منطقی و دقیق بوده است. ایشان در مقام رهبری شایسته با راهبردهای صحیح و ایجاد دگرگونی های بنیادین، این امکان را به وجود آورد که یک جامعه تازه تأسیس قابل مدیریت شود و به مرحله ایده آل برسد، با راهبرد ایجاد

هم‌بستگی میان گروه‌های متخاصم (احزاب) و نیز ارائه روش‌هایی برای سبک زندگی مسالمت‌آمیز، وحدت اسلامی را تحقق بخشید. با اعلام حمایت از قشر محروم و ستم‌دیده، آنان را به مرکز واحدی هدایت کرد و به این طریق پایه‌های امت اسلامی را استحکام بخشید (یزدان‌پناه و احسانی، ۱۳۹۸، ش ۴، ص ۱۵۹-۱۳۱). البته تصمیم نهایی به عهده پیامبر ۹ بوده است که با توکل به خدا انجام می‌دادند. همین بحث رهبری منشأ اصلی تفاوت مردم‌سالاری دینی و مردم‌سالاری غربی است. برخلاف برداشت رایج، مردم‌سالاری دینی هیچ وجه اشتراک معنوی با مردم‌سالاری غیر دینی (غربی) ندارد؛ زیرا جوهره مردم‌سالاری دینی وحدت‌گراست و مردم‌سالاری غیر دینی بر تکثرگرایی استوار است. چنان که تجربه عینی مردم‌سالاری غربی بر اصالت تکثر شکل گرفته است (مهدوی زادگان، ۱۳۹۳، ش ۳۸، ص ۱۵۹). بر همین اساس، رضایت مردم، ارزش محور و حق‌محور بودن و توجه به قانون مقوم مردم‌سالاری دینی است. مردم‌سالاری دینی به دنبال این است که خواست مردم متوجه تحقق و تحکیم مبانی و اهداف عالی دین باشد (خلیلی، ۱۳۹۰، ش ۱۶۸، ص ۱۲۳).

بر اساس اتخاذ واکنش‌های حق‌معیار، انتخاب درست و فعالیت صالح جلب نظر باری تعالی نموده و پیشرفت‌های مادی و معنوی جامعه را در ابعاد فردی و اجتماعی به‌دنبال خواهد داشت (گلچین کوهی، رضایی صوفی و کشاورز، ۱۳۹۸، ش ۴، ص ۱۰۳-۷۷). هرکدام از این موارد مذکور در مدل مقومات و منهیات، در صورت لحاظ‌نشدن در حکومت‌ها، به نابودی مردم‌سالاری دینی ختم می‌شوند که نمونه‌های بسیاری از این نابودی‌ها پس از بیداری اسلامی مشاهده می‌گردد که در برخی موارد، حتی به درستی متولد نیز نشد. به عنوان نمونه می‌توان به غرب‌زدگی سران حکومتی در مصر و لیبی اشاره کرد. این در حالی است که ایثار و هم‌بستگی و ایستادگی مردم در کشوری هم‌چون یمن منتهی به پایداری نظام شده است.

یادداشت‌ها

1. Crawler.

منابع و مأخذ

۱. آقایی میبدی، احمد و کریمی والا، محمدرضا، «تبیین مبانی نقلی و عقلی مردم‌سالاری دینی»، فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ش ۲۶، ۱۳۹۷.
۲. اشتراوس، آنسلم و جولیت، کوربین، نظریه مبنایی، ترجمه بیوک محمدی، تهران: پژوهش‌گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۰.
۳. اطهری، سیدحسین، نوعی باغبان، سید مرتضی و خداکرمی، سارا، «مردم‌سالاری دینی در نگاه امام خمینی؛ و محمدباقر صدر؛ بررسی مقایسه‌ای مکتب سیاسی قم و نجف»، دوفصلنامه پژوهش‌های سیاست اسلامی، ش ۲۴، ۱۳۹۳.
۴. امام خمینی، سید روح الله، صحیفه نور، ج ۳ و ۲، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۵۷.
۵. بابایی، محمدباقر، «هدایت و رهبری از دیدگاه قرآن و راهبردهای آن»، فصلنامه مدیریت اسلامی، ش ۱، ۱۳۹۷.
۶. بختیاری، حسن، قاسم‌آقا، علیرضا، «الگوی ارزش‌های اسلامی - انقلابی برای نسل‌های آینده انقلاب (بر مبنای دیدگاه‌های امام خمینی؛ و مقام معظم رهبری)»، دو فصلنامه علمی - پژوهشی پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی، ش ۱۰، ۱۳۹۴.
۷. بشیریه، حسین، آموزش دانش سیاسی: مبانی علم سیاست نظری و تأسیسی، تهران: نگاه معاصر، ۱۳۸۲.
۸. بویو، نوربرتو، لیبرالیسم و دموکراسی، ترجمه بابک گلستان، تهران: چشمه، ۱۳۷۸.
۹. بیتهام، دیوید و بویل، کوین، دموکراسی چیست؟، ترجمه شهرام نقش تبریزی، تهران: ققنوس، ۱۳۸۸.
۱۰. تسیموتی، سیسک، اسلام و دموکراسی، ترجمه شعبانعلی بهرام پور، تهران: نشر نی، ۱۳۷۹.
۱۱. حاجی احمدی، محمود، «مردم‌سالاری دینی در اندیشه امام خمینی ۱»، پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ش ۱۳، ۱۳۸۵.
۱۲. حاجی‌زاده، جلال، «بازخوانی آرای انتقادی و بحران‌های فراروی دموکراسی»، غرب‌شناسی بنیادی، ش ۱، ۱۳۹۰.
۱۳. حسینی جیردهی، حسین و علوی وفا، حمید، «الگوسازی رهبری حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در مهار فتنه ۸۸»، فصلنامه مدیریت اسلامی، ش ۶، ۱۳۹۶.
۱۴. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در جلسه پرسش و پاسخ مدیران مسؤول و سر دبیران نشریات دانشجویی، ۱۳۷۷/۱۲/۴: www.khamenei.ir.

۱۵. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان، ۱۳۹۰/۷/۲۷: www.khamenei.ir.
۱۶. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۲/۶/۱۴: www.khamenei.ir.
۱۷. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار مردم کاشان و آران و یزدگل، ۱۳۸۰/۸/۲۰: www.khamenei.ir.
۱۸. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار نمایندگان مجلس، ۱۳۸۳/۳/۲۷: www.khamenei.ir.
۱۹. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات مقام معظم رهبری در دیدار اعضای هیأت علمی کنگره امام خمینی و اندیشه حکومت، ۱۳۷۸/۱۱/۱۱: www.khamenei.ir.
۲۰. خامنه‌ای، سیدعلی، «مردم‌سالاری دینی، گفتمان رهبر انقلاب اسلامی»، بیانات مقام معظم رهبری، روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۷۹/۱۱/۱۱.
۲۱. خلیلی، سحر، «مردم‌سالاری دینی از دیدگاه آیه‌الله مصباح»، معرفت، ش ۱۶۸، ۱۳۹۰.
۲۲. درستی مطلق، مرجان، «شگردهای فرهنگی مخالفان انبیاء در قرآن کریم»، مجله پژوهش‌های اخلاقی، ش ۲۳، بهار ۱۳۹۵.
۲۳. دوبنوا، آلن، «روح بورژوازی، رستگار»، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی، ش ۶۷ و ۶۸، ۱۳۷۲.
۲۴. رحیمی، مصطفی، اصول حکومت جمهوری، تهران: امیرکبیر، ۱۳۵۸.
۲۵. سدیدیپور، سعیده سادات، سنجقی، محمدابراهیم و شیرازی، حسین، «الگوی حکومت مردم‌سالاری دینی مبتنی بر بیانات مقام معظم رهبری (دامت برکاته)»، فصلنامه علمی - پژوهشی مدیریت اسلامی، ش ۳، ۱۳۹۴.
۲۶. شفیعی، احمد و نیک‌بین، عبدالعزیز، «مؤلفه‌های کارآمدی نظام دینی در اندیشه مقام معظم رهبری»، فصلنامه علمی - پژوهشی جستارهای سیاسی معاصر، ش ۱، ۱۳۹۴.
۲۷. طالبی، محمدحسین، «رابطه حق حاکمیت، دموکراسی و مردم‌سالاری دینی»، نشریه حکومت اسلامی، ش ۷۶، ۱۳۹۴.
۲۸. عشایری، طاهرا، «تحلیل جامعه‌شناختی سبک مدیریت فرماندهی و تأثیر آن در تعالی روحی و رفتاری کارکنان نیروی انتظامی با نگاهی به جایگاه فرماندهان در نهج البلاغه»، فصلنامه مدیریت بر آموزش انتظامی، ش ۳۳، ۱۳۹۵.
۲۹. عزیزاده، اکبر و ولایتی، علی اکبر، «نقش علما و روشن‌فکران دینی در مدیریت و رهبری بیداری اسلامی در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)»، فصلنامه مدیریت اسلامی، ش ۱، ۱۳۹۶.

۳۰. غلامی، محمدرضا و عرف، جمال، «مدل معنایی رفتار انتخاباتی در نظام مردم‌سالاری دینی»، فصلنامه مطالعات راهبردی، ش ۶۹، ۱۳۹۴.
۳۱. گلچین کوهی، محمد، رضایی صوفی، مرتضی و کشاورز، لقمان، «الگوی تصمیم‌گیری مبتنی بر ارزش‌های راهبردی اسلامی»، فصلنامه مدیریت اسلامی، ش ۴، ۱۳۹۸.
۳۲. منوچهری، عباس، گفتمان جمهوری و جمهور گفتمانی، جمهوری و انقلاب اسلامی (مجموعه مقالات)، تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۷۷.
۳۳. مهدوی زادگان، داوود، «تمایز جوهری مردم‌سالاری دینی و غیر دینی با تأکید بر تجربه مردم‌سالاری در ایران اسلامی و غرب»، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، ش ۳۸، ۱۳۹۳.
۳۴. میراحمدی، منصور، نظریه مردم‌سالاری دینی: مفهوم، مبانی و الگوی نظام سیاسی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۹.
۳۵. نوروزی، محمد جواد، تبیین مردم‌سالاری دینی، مجموعه مقالات همایش، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۲.
۳۶. هلد، دیوید، مدل‌های دموکراسی، ترجمه عباس مخبر، تهران: روشنگران، ۱۳۶۹.
۳۷. همتی، محمدصادق، مردم‌سالاری دینی (الگویی برای جنبش‌های دینی)، تهران: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۹۱.
۳۸. هیوود، اندرو، مقدمه نظریه سیاسی، ترجمه عبدالرحمن عالم، تهران: قومس، ۱۳۸۳.
۳۹. یزدان‌پناه، صادق و احسانی، امیر، «بررسی تطبیقی راهبردهای تغییر در عصر پیامبر اسلام ۹ و دوران معاصر به منظور پیدایش ارزش‌ها و هنجارهای اسلامی»، فصلنامه مدیریت اسلامی، ش ۴، ۱۳۹۸.
۴۰. یزدانی، عنایت‌الله، سلطانی، محمدجواد و قاسمی، مصطفی، «مردم‌سالاری دینی: قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران»، دو فصلنامه علمی - پژوهشی پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی، ش ۱۲، ۱۳۹۴.
41. Arat, Zehra F. **Democracy and Human Rights in Developing Countries**, USA, Colorado, Lynne Rienner, 1991.
42. Braun, V. & Clarke, V. "Using thematic analysis in psychology", **Qualitative Research in Psychology**, Vol. 3, No. 2, 2006.
43. Lijphart, A. **Patterns of Democracy**, Yale University Press, 2012.